

A települési környezet fejlesztésének egy aspektusa az Őriszentpéteri kistérségben

Baranyai Gábor¹ – Csapó Olga²

2008. június

Az Őrség népessége az évtizedes tendenciát tekintve fogy és elöregszik, bár az utóbbi években ezek a negatív irányú folyamatok mérséklődtek. A legkevesebb lakónépességet tömörítő települések esetén valós veszélye van annak, hogy a helyben lakó idősök egyedül maradnak, előrelépési lehetőségek nélkül. A turizmus a térség egyik kitörési pontja lehet, de a természeti környezet megóvásához és a megfelelő turisztikai vonzerő fenntartásához szükséges infrastrukturális háttér nem kellően biztosított. A tanulmány az Őriszentpéteri kistérség infrastrukturális hiányosságai közül a folyékony hulladék kérdéskörével foglalkozik. A szennyvízkezelés mielőbbi megoldását különösen sürgetővé teszi, hogy a települések egyrészt természetvédelmi oltalom alatt álló területen találhatók (Őrségi Nemzeti Park területén), másrészt az ország turizmusában és az érzékeny felszíni vizek között is meghatározó szerepet betöltő Balaton érzékeny vízgyűjtő területén fekszenek.

Journal of Economic Literature (JEL): Q25, R53, R58

Kulcsszavak: kommunális infrastruktúra, természetvédelem, Őriszentpéteri kistérség

I. Bevezetés

Az Őrség hazánk talán egyetlen tájegysége, amelynek népe a honfoglalás korától fogva folyamatosan itt él. A hagyomány szerint 108 család telepedett ide. A ma itt élő őrségi nép barátságos és kedves mindazon hányattatások ellenére, melyeket a történelem, a természeti viszonyok róttak rájuk. A táj arculata hűen őrzi az évszázadok nyomait: mind a településszerkezetben (szeres porták), mind a tájhasználati módok (száraló erdőgazdálkodás, bakhátalás) jellemzőiben.

Az Őrség nevében a történelmi múlt és szerep elevenedik meg. A honfoglaló magyarság többek között ide – a Zala forrásvidékére – telepítette a gyepűkapuk őrzőit. A történetileg elhatárolt Őrség mára azonban nem egyezik a köztudatba épült Őrség-fogalommal (Csapó O. 2008). A tágabb, mai értelmezés nyomán számos téves fogalom és divatos kifejezés alakult ki (pl. Őrség kapuja). Mindezt erősítik az olyan statisztikai egységek, területfejlesztési társulások és egyéb szervezetek, amelyek a történelem folyamán az Őrséghez nem tartozó községeket is az Őrséghez sorolnak. Munkánkban mégis a kistérségi rendszert vesszük alapul, mert a statisztikai adatbázisok kezelése ezen a szinten a legegyszerűbb. Fenntartjuk viszont, hogy ennél jobb elhatárolás is létezik.

¹ tudományos segédmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi Intézet.

² Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola.

II. Természeti, társadalmi jellemzők

Az Őrség – a Kárpát-medence nyugati peremén, az Alpok előterében az Ős-Rába hordalékkúpjából kialakult eróziós-deráziós dombságon – két ország (Szlovénia és Magyarország) határvidékén fekszik. A természetföldrajzi tájfelosztási rendszerek mindegyike szerint több kistáj területének is része (Marosi S. – Somogyi S. 1990, Bokor P. 1989, 2007, Csapó O. 2008). A háromszög alakú terület – melyet a Lugosi-patak, a Kerka és a Szőcei-patak vonala zár közre – a köztudatba történeti, néprajzi jellegzetességei miatt egységes tájként épült be.

A területen a Rába és a Zala folyók terjedelmes negyedidőszaki kavicstakaróját beltavi üledék, jégkorszaki vályog és néhol lösz borítja. A folyókat számos patak táplálja, melyek szabálytalanul darabolták fel a felszínt. Szembetűnő a táj vízbősége; a patakok a mérsékelt hűvös-nedves éghajlatnak és a talajok gyenge vízáteresztő képességének köszönhetően ritkán száradnak ki, a talajvízszint is viszonylag magas (2-5 m). Gyakori a belvíz, nyáron az árvíz előfordulása. A völgyekben jellemzőek a lápos réti öntéstalajok, dombháton inkább az agyagbemosódásos, vagy pszeudoglejes barna erdőtalajok. Az alluviális üledékeken képződött talajok általánosan rossz vízháztartásúak és gyenge termékenységűek. A vidéken kiterjedt erdőségek, lárprétek, lápok, szántók és kaszálók váltják egymást.

Az Őriszentpéteri kistérség a Nyugat-Dunántúli régióban, Vas megye délnyugati részén fekszik. Délről Zala megye, nyugatról Szlovénia, északról a Rába-folyó, keletről pedig a 86-os út határolja. Szomszédos kistérségek: északon a Szentgotthárdi kistérség, keleten a Zalaegerszegi, délkeleten Lenti kistérség, nyugaton pedig Szlovéniával határos. Az Őriszentpéteri kistérség 1998-tól létezik, központja Őriszentpéter, mely település 2005-ben nyerte el a városi rangot. A kistérség főbb jellemzőinek adatait az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat
Az Őriszentpéteri kistérség főbb jellemzői számokban.

Terület		30 523 ha	
Lakónépesség		7714 fő	
Népsűrűség		25,3 fő/ km ²	
Települések száma (2008)	Város	1	
	Község	21	
Kistérségi infrastruktúra	Lakások száma		3 257
	Ebből hálózati vízvezetékbe bevont		2 762
	Közcsonatornába bevont		294
	Hálózati gázfűtésbe bevont		77
	Központos fűtésű		968

Forrás: KSH

A 64/2004. Korm. rendelet szerint a kistérség területfejlesztési szempontból kedvezményezett kistérség, amely társadalmi-gazdasági tekintetben elmaradott vidékfejlesztési térség, és a leghátrányosabb helyzetű kategóriába tartozik. Beluszky – Sikos 2007-ben közreadott falutípusizálási kutatásai során az Őrség falvait többnyire a kedvezőtlen (pl. Kercaszomor, Kistrákos), esetleg a stagnáló demográfiai helyzetű (pl. Bajánsenye), nagyobb részben lakófunkcióval (pl. Nagyrákos), kisebb részben idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező (pl. Szalafő) települések közé sorolja.

III. A kistérség turisztikai lehetőségei

A kistérség fejlesztési lehetőségeit befolyásolja – de nem egyértelműen hátráltatja – területének védettsége. Az Őrségi Nemzeti Park (2008-ban újra önálló) fennhatósága alá eső vidéki térség páratlan természeti és kulturális értékekkel rendelkezik. Napjainkban az Őrség felkapott turisztikai célterület, 2007-ben elnyerte a *Magyarország legjobban fejlődő vidéki desztinációja* címet a „Természetesen Őrség” projekttel. Talán nem elhamarkodott azt állítani, hogy a turizmus a térség egyik kitörési pontja lehet. Azt azonban meg kell említeni, hogy a természeti környezet – mint turisztikai attrakció – megóvásához szükséges infrastrukturális háttér nem kellően biztosított, pedig a vonzerők széles tárháza, a könnyű megközelíthetőség jó eséllyel a látogatók számának emelkedését idézi elő. Ez óhatatlanul a környezet terhelésének fokozódását is jelenti – több ember több hulladékot, szennyvizet termel, és több vizet fogyaszt. Tehát a turizmus fejlődésével lépést kell tartania a *kommunális infrastruktúra* fejlődésének is.

IV. Az infrastrukturális fejlesztések jelentősége, különös tekintettel a szennyvízkezelésre

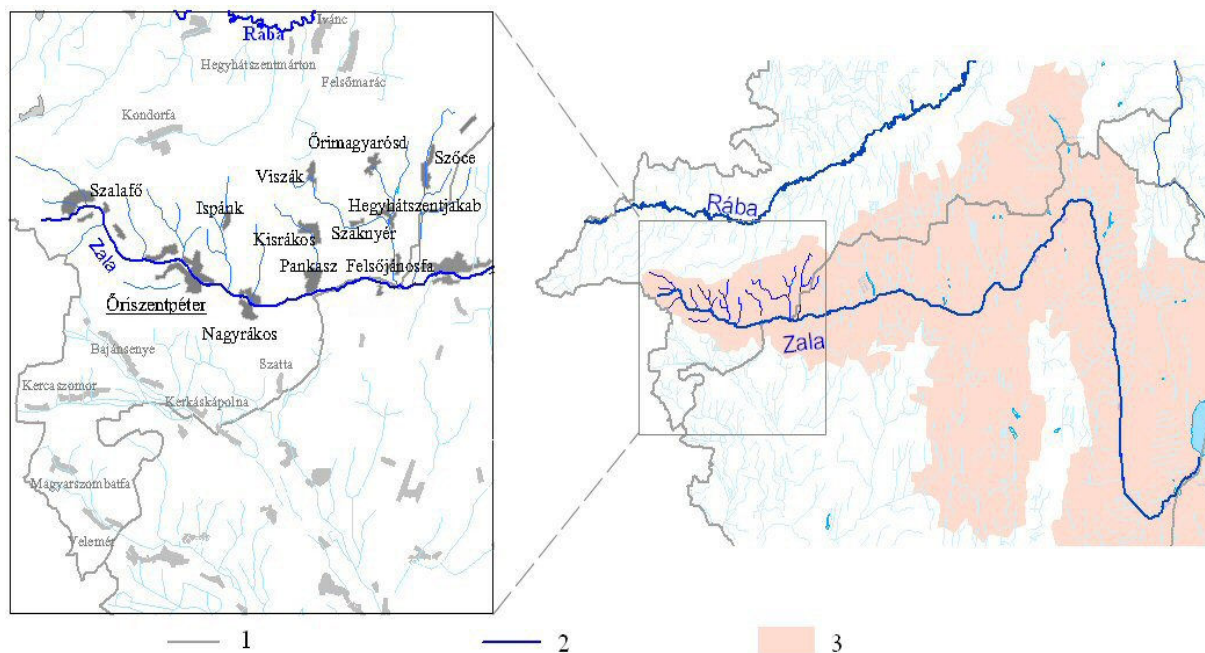
Az infrastruktúra-fejlesztéseknek meghatározó szerepe van egy adott település életében. A teljesség igénye nélkül az alábbiak a vizsgált területen fontos szempontként merülnek fel:

- Települési szilárd hulladék kezelése,
- Települési folyékony hulladék kezelése,
- Közúthálózat fejlesztése,
- Vezetékes gáz- és vízellátás,
- Elektromos hálózat.

Jelen írás az Őriszentpéteri kistérségben az infrastrukturális hiányosságok közül a folyékony hulladék kérdéskörével foglalkozik. A szennyvízkezelés mielőbbi megoldását különösen sürgetővé teszi, hogy a települések egyrészt természetvédelmi oltalom alatt álló területen találhatóak (Őrségi Nemzeti Park területén), másrészt az ország turizmusában és az érzékeny felszíni vizek között is meghatározó szerepet betöltő Balaton érzékeny vízgyűjtő területén fekszenek (1. ábra). A Zala vízgyűjtőjéről érkező pontszerű és diffúz eredetű tápanyagterhelés jelentős szerepet játszik a Balaton, illetve különösen a Keszthelyi-öböl vízminőségének alakulásában. Így a Zala felső folyásának kistépüléseinek szennyvízproblémái közvetve befolyásolják a Balatont érő tápanyag és foszfor szennyezését.

Megállapítható, hogy a kistérségben a települési szilárd hulladék elszállítása szervezett módon történik. A kistérség településeinek meghatározó hányadán a hulladék összegyűjtését és elszállítását egy közeli városban (Körmend) működő hulladékgyűjtő és hasznosító gazdasági társaság végzi. A keletkező lakossági szilárd hulladék jelentős része tehát elkerül a kistérségből.

1. ábra
A Balaton érzékeny vízgyűjtője és az Óriszentpéteri kistérség érintett települései

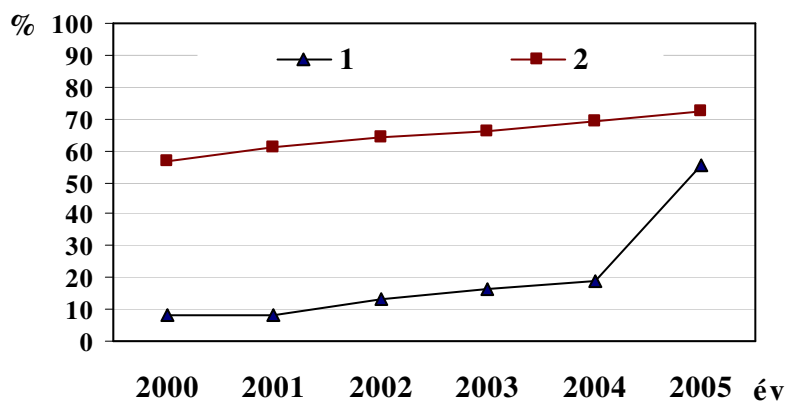

Jelmagyarázat: 1. megyehatár, 2. vízfolyás, 3. érzékeny vízgyűjtő terület.

Forrás: saját szerkesztés

A nagyobb gondot a települési folyékony hulladék szervezett gyűjtésének és kezelésének hiányosságai jelentik (2. ábra). A szennyvízcsatorna kiépítése folyamatos, amire szükség is van a közműolló kistérségi 75,5%-os értékét tekintve (KSH, 2005). A 2. ábra arról tanúskodik, hogy a kistérségben öt év alatt többszörösére nőtt a szennyvízcsatorna-rákötéssel rendelkező háztartások száma, az Európai Unióhoz való csatlakozásunk évében elérte a 20%-ot, 2005-ben pedig ugrásszerűen nőtt a csatornahálózatba való kapcsoltság mértéke.

2. ábra
A szennyvízhálózatba bekapcsolt lakások arányának változása 2000-2005 között az Óriszentpéteri kistérségben (1) és a Nyugat-Dunántúli régióban (2).

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A Nyugat-Dunántúli régió – és ezen belül jellemzően Zala és Vas megyék – egy részén a történelmileg kialakult településszerkezetből adódóan magas a 2000 lakos-egyenérték³ (továbbiakban LEÉ) terhelés alatti települések száma. Az elaprózott településhálózat és a települések szerves jellege folytán további sajátossága a kistérségnek, hogy az egyes településrészek esetenként több kilométernyi távolságra fekszenek egymástól (lásd Szalafő, Nagyrákos). Míg a városokban és a sűrűn lakott térségekben a csatornahálózat kiépítése nem csupán nélkülözhetetlen, hanem egyúttal gazdaságos is, addig e kistelepüléseken, illetve a ritkán lakott területeken a szennyvízkezelés módját gazdaságossági és környezetvédelmi szempontból egyaránt mérlegelni kell. Ezeken a területeken nem minden esetben a komplex, több települést összekötő csatornarendszer és központi szennyvíztisztítás alkalmazása a megfelelő megoldás, inkább indokolt a kommunális szennyvizek helyben tartása és kezelése (természet-közel, például faültetvényes-, tavas-, gyökérszívó-kezelés, illetve ezek kombinációiból álló megoldások).

A települési szennyvíztisztításról szóló 91/271/EGK irányelv jogharmonizációs feladatainak végrehajtásáról a *Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és -tisztítási Megvalósítási Programról* szóló 30/2006. (II/8.) Korm. rendelettel módosított 25/2002. (II/27.) Korm. rendelet – a továbbiakban Rendelet – ad útmutatást. Ezen dokumentum előírja, hogy 2015-ig Magyarország lakosságának 85 %-a számára kell biztosítani a csatornába bekötés lehetőségét, amely során még mintegy 13 ezer km csatorna és 5 ezer km bekötővezeték építése szükséges. A program megvalósításához a 2007-2013 közötti időszakban jelentős közösségi pénzügyi támogatás járul EU forrásokból. A program prioritásai közül azokat emeljük ki, amelyek az Óriszentpéteri kistérséget érintik.

1. A program előírja a 660 db 2000 LEÉ feletti szennyvízelvezetési agglomerációból (1927 település), ezen belül még fejlesztéssel érintett 591 db szennyvízelvezetési agglomeráció (összesen 1746 település) közműves szennyvízelvezetését és teljes biológiai tisztítását. A kistérség települései közül ebben a csoportban érintett, tehát a Rendelet 2.d) mellékletében felsorolt községek közé tartozik:

- Óriszentpéteri agglomeráció: Óriszentpéter (D303/1), Kisrákos (D303/2), Nagyrákos (D303/3), Pankasz (D303/4), Viszák (D303/5) összesen 2806 LEÉ-vel.
- Zalalövői agglomeráció: Felsőjánosfa (D457/3), Szőce (D457/4)
- Ivánci agglomeráció: Ivánc (D158/1)

A kistérség 22 településéből 8 tartozik ebbe a csoportba, 3896 lakossal (a teljes népesség 54%-a). Ilyen agglomeráció-nagyság esetében a törvény azt írja elő, hogy a települési szennyvizek közműves szennyvízelvezetését és a szennyvizek biológiai szennyvíztisztítását, illetőleg a települési szennyvizek ártalommentes elhelyezését legkésőbb 2015. december 31-ig kell megvalósítani. Mivel viszonylag kicsiny populációról van szó⁴, nem bonyolítja a helyzetet, hogy az érintett települések – Ivánc kivételével – mindegyike a Zala vagy valamely mellékvízfolyása partján fekszik, tehát a Balaton – mint érzékeny befogadó – vízgyűjtőjéhez tartoznak. Az Órszágon Iváncban már 1994-ben befejeződött a szennyvízcsatorna kiépítése, a község tisztító művében napi 350 m³ szennyvíz biológiai kezelése történik. A szennyvíztisztító telep kialakításának köszönhetően Hegyhátszentmárton és Felsőmarác szennyvizének befogadására és tisztítására is alkalmas, azonban e települések még nem

³ Lakos-egyenérték (LEÉ): a szennyvíz szervesanyag-tartalmának mértékegysége, mely egyenlő azzal a szervesanyag mennyiséggel, melynek lebontásához 60 grammos oxigénigény társul. Hazai érték: 140 l/nap*fe.

⁴ A fokozottan érzékeny területeken 10 000 LE feletti agglomerációk esetében foszfor- és nitrát-mentesítést is kell végezni.

csatlakoztak a hálózathoz. A kistérség legjelentősebb közműberuházása 2000. márciusában kezdődött Őriszentpéteren, amely kezdeményezéshez Nagyrákos, Pankasz, Kistrákos, Viszák is csatlakozott. Az első ütemben a tisztítót és a működéshez szükséges csatornahálózatot építették meg. A második fázisban a csatornahálózat még hiányzó része került kiépítésre Őriszentpéteren és Nagyrákoson. A tisztítómű e két település között, a Zala partján fekszik. Előbb Szalafő és Ispánk, a későbbiekben pedig Kistrákos, Pankasz és Viszák hálózata is csatlakozott a telepre.

2. Kistérség további településeinek egy része abba a csoportba tartozik, amelyek nem szerveződtek agglomerációkba és amelyeket a törvény 2. e) melléklete említ:

- Ispánk (E248/1; 111 lakos), Velemér (E736/1; 106 lakos), Szaknyér (E611/1; 79 lakos), Magyarszombatfa (E374/1; 296 lakos), Szalafő (E612/1; 240 lakos), Hegyhátszentjakab (E214/1; 297 lakos), Őrimagyarósd (E497/1; 268 lakos).

A felsorolt 7 településen 1397 fő a lakónépesség (a kistérség 19%-a). Ezek jellemzően nagyobb odafigyelést igényelnek, hiszen leggyakrabban a beruházáshoz szükséges tőke sem áll rendelkezésre. Itt jöhet szóba az egyedi, természetközeli szennyvízkezelés, de jelenleg a szennyvíztisztítás alternatív módszereinek támogatása csekély. Szalafő és Ispánk helyzete megoldódott az Őriszentpéter és Nagyrákos közötti tisztítóműhöz való csatlakozással, Hegyhátszentjakabon pedig 9-10 ezer m³ szennyvíz kerül megtisztításra évente.

3. Harmadik csoportba azok a települések tartoznak a települések, amelyek nem esnek a rendelet által meghatározott csoportok egyikébe sem:

- Bajánsenye (549 lakos), Felsőmarác (311 lakos), Hegyhátszentmárton (72 lakos), Kercaszomor (220 lakos), Kerkáskápolna (105 lakos), Kondorfa (597 lakos) és Szatta (69 lakos).

Ez a hét település 1923 lakosnak adnak otthont (a teljes népesség 27%-ának). A községeknek van egy közös tulajdonságuk, miszerint nem a Zala (és ezen keresztül a Balaton) vízgyűjtőjén fekszenek. Kondorfa, Hegyhátszentmárton és Felsőmarác területe a Rába, Bajánsenye, Kercaszomor, Kerkáskápolna és Szatta a Mura-Dráva vízgyűjtőrendszeréhez tartozik. Bajánsenye község önkormányzatának gesztorságával a Bajánsenye és Kercaszomor községek szennyvízberuházásának megvalósítására a PHARE CBC 2002. keretéből nyert el támogatást. 2004. szeptemberében megkezdődtek a munkálatok Bajánsenye és Kercaszomor községekben (I. fázis), majd egy év múlva Magyarszombatfa is csatlakozott a projekthez (II. fázis) és 2006 márciusában az üzembe helyezés is megtörtént.

Mindezek alapján a 2. táblázatban összesítve látható a kistérség településeinek szennyvíz- és vezetékes vízhálózatba bekapcsolt lakásainak aránya. Fontos azonban egy megjegyzést tenni, miszerint nem minden lakás használója a szennyvíz-elvezetési rendszernek, pedig műszakilag megoldható lenne, aminek következtében a kihasználatlan közművek üzemeltetése kedvezőtlenebb és egyúttal költségesebb is, mint amire tervezték.

Vannak továbbá olyan települések az Őrségben, amelyek nem csatlakoztak még eddig egyik szennyvíz-agglomerációhoz és nincs kiépített csatornarendszerük. Itt a közműolló mértéke meglehetősen magas. Ezeknek a településeknek biztosít a NYDOP 2007-2008 pályázati lehetőségen keresztül támogatást, amelyben egyfelől a szennyvízkezelést, másfelől a

belterületi vízrendezésüket valósíthatják meg (NYDOP-2007-4.1.1/1). Különösen fontos ez a lehetőség az őrségi falvak szempontjából.

1. táblázat
Az Óriszentpéteri kistérség településeinek közműellátottsága.

Település	Lakások száma, db	Ivóvízhálózatba bekötve, %	Csatornahálózatba bekötve, %	Közműolló mértéke
Óriszentpéter	517	97,5	73,3	24,2
Bajánsenye	245	99,2	93,9*	5,3
Felsőjánosfa	88	100,0	63,6	36,4
Felsőmarác	191	99,0	0,0	99,0
Hegyhátszentjakab	160	98,1	75,0	23,1
Hegyhátszentmárton	54	90,7	0,0	90,7
Ispánk	54	100,0	79,6	20,4
Ivánc	238	92,4	74,8	17,6
Kercaszomor	114	100,0	100*	0,0
Kerkáskápolna	56	100,0	0,0	100,0
Kisrákos	98	100,0	66,3	33,7
Kondorfa	296	96,6	0,0	96,6
Magyarszombatfa	150	94,7	84,7*	10,0
Nagyrákos	150	95,3	64,0	31,3
Órimagyarósd	116	100,0	0,0	100,0
Pankasz	180	96,7	67,2	29,5
Szaknyér	40	97,5	0,0	97,5
Szalafő	144	100,0	69,4	30,6
Szatta	37	100,0	0,0	100,0
Szőce	215	99,5	75,4	24,2
Velemér	74	89,2	0,0	89,2
Viszák	126	94,4	47,6	46,8
Kistérség	3 343	97,3	55,4	41,9
Megye	107 765	96,9	65,8	31,1

Forrás: KSH 2006 adatai alapján saját összeállítás

Megj.: a **félkövérrel** szedett települések nincsenek csatornahálózatba kötve, a **félkövérrel és dőlttel** szedettek továbbá érzékeny vízgyűjtőn is fekszenek

* PHARE CBC "Közös szennyvízkezelés a Kerka folyó völgyében" projekt keretében megvalósított és 2006-ban átadott.

V. Összegző gondolatok

Az Órség népessége az évtizedes tendenciát tekintve fogy és előregszik, bár az utóbbi években ezek a negatív irányú folyamatok mérséklődtek. A legkevesebb lakónépességet tömörítő települések esetén valós veszélye van annak, hogy a helyben lakó idősök egyedül maradnak, előrelépési lehetőségek nélkül. Ezért van kiemelt jelentősége a térségközpontokon kívüli települések népességmegtartó erejének növelésének, a falvak vitalizálásának.

2007-2013 között az Órség a „Zöld termelés, zöld turizmus” ökotérsége a kistérség integrált fejlesztési projektje szerint. Ennek két, egymással szorosan összefüggő eleme van. Az egyik

elem a hagyományokra épülő környezetbarát termelés (pl. bio tej- és hústermékek, tök, szilva, alma, faipari és bútorigipari termékek stb.), illetve a hagyományosnak mondható iparágak (pl. fazekasság, fafaragás, vesszőfonás stb.) fenntartását célozza. A fejlesztés másik pillére a táji értékekre épülő aktív- és ökoturisztikai fejlesztés. Ennek sikeréhez elengedhetetlen, hogy kiépüljön, és minőségében javuljon a turisztikai infrastruktúra, aminek viszont megkerülhetetlen alapfeltétele a közlekedési és a kommunális infrastruktúra léte. Azonban a kistérségi integrált fejlesztési programcsomag csak kapcsolódó prioritásként említi a közműellátottság bővítését az „Életminőség javítása” ponton belül. Előremutató gondolat viszont a környezethasználat tudati és humán elemeinek bevonása.

Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a térség turisztikai vonzereje miatt ide érkező turisták ténykedésével a környezet terhelése is nő. Ezért az egyébként számos turisztikai célú, fejlesztési programok terveibe célszerű lenne beemelni a fejlesztések környezeti elemekre vonatkozó fenntartható használatát, kezelését is. A települési környezet állapotának javítását a természetvédelmi oltalom alatt álló területeken nyilván óvatosabban kell kezelni, de kellő körültekintéssel a turizmusfejlesztésen keresztül részben megvalósítható. Azonban a megfelelő, jó települési környezet olyan pozitív folyamatokat indukálhat, mint a komfortérzet javulása, az idegenforgalom, a szolgáltatások és a vállalkozások fejlődése, a telkek és a házak felértékelődése, vagy éppen segítheti, hogy a fizetőképes kereslet nyomán a helyiek jobban élnek és nem keresnek máshol megélhetést.

Felhasznált irodalom

1. Beluszky P. – Sikos T. T. 2007: Változó falvaink. MTA Társadalomkutató Intézet, Budapest, 459 p.
2. Bokor P. 2007: Vas megye tájfelosztása. Vas megye természetföldrajza. Kézirat.
3. Bokor P. 1989: Vas megye természetföldrajzi tájbeosztása. Vasi Szemle, XLIII. évf. 1. sz. pp. 26-47.
4. Csapó O. 2008: Az Őrség térbeli elhatárolási problémái. Kézirat.
5. Központi Statisztikai Hivatal adatbázisai 2001, 2005.
6. Marosi S. – Somogyi S. (szerk.) 1990: Magyarország kistájainak katasztere I-II. MTA FKI, Budapest, 983 p.
7. Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és -tisztítási Megvalósítási Programról szóló 25/2002. (II.27.) Kormány Rendelet
8. NYDOP-2007-4.1.1/1